

891.99

17-68

891.99

P-68

Республика СССР С. У.

Инструкция

По делу

1888р.

10 NOV 2011

26-

ՏՊԱԳՐՈՂՆ

ԱՌ ՍԻՐԵԼԻ ԱԶԳԱՅԻՆՍ ԻՐ

—

Եթէ կընդունիմք թէ վիպական հրահանգիչ գրութիւնք մեծ յեղաշրջում յառաջ բերած են քաղաքակրթեալ ազգաց կենաց. մեք եւս սոյն «Գ.Ա.ՏԱ.ՊԱՐՏԵԱԼՆ ՇՈՒՇԱՆ», ա՛նուն պարզ եւ անպահոյճ, բայց պատուոյ, ինքնապաշտպանութեան եւ հայրենասիրութեան օրինակելի տիպար փոքրիկ վէպիկը սիրելի Ազգայնոցս ընծ երցանութեան յանձնարարելով, մեր պարտուց մի ամենափոքր մասը հատուցած լինելու մխիթարութիւնը կունենամք:

21 Մայիս 1888, յԱղեքսանդրիա.

891.99

Թ-68

Handwritten signature

891-99

29109-57

p-68

11041-57

Յ Ե Բ Ե Ձ Ե Բ Ե Ն

Խաւար դարերու դատապարտե-
լի ոճիրներն իւր աղմկալից փոթո-
րիկներով անյետանալէ վերջ, խո՛ր
մտածուծեան տակ ինկաւ մարդոց
ճակատագիրն, վիճակեցաւ Ազգե-
րու բաղդ այս ափունքէն մղուիլ ճա-
նապարհի՝ ուր իրաւանց հաւասարու-
ծիւն կը թագաւորէ իւր զօրաւորա-
գոյն գաւազանաւ:

Իսկ լուսաւորեալ դարուս անու-
րանալի ճշմարտութիւններէ մին
կը տիրէ հզօրապէս. այն է հանդար-
տաբարոյ խիղճ եւ ազատ ձայն. ա-
հա այս երկու զուգընթաց ճշմար-
տութիւններ, աշխարհներ սանձող
եւ կառավարող փորձերու լաւագոյն
համարուած է, որ շատ գաղափար-

ներ եւ կարծիքներ անխտիր կը լուսաբանէ բազմաթիւ մարդկանց սրբտեր եւ իմի կրօնէ, մի՛ հոգի, մի՛ զգացում եւ մի՛ մարմին անլոյծ կապանքներով գոյութիւն մը դուրս ածելու՝ եւ այսպէս անաւոր զօրութեամբ մը կսկսի ընծանալ յառաջ եւ այս անուրանալի ճշմարտութեանց համոզուած ըլլալով ձեռնարկած եմ “ԴԱՏԱՊԱՐՏԵԱԼՆ ՇՈՒՇԱՆ,, անուն հայրենասիրական փոքրիկ վէպիկս ի լոյս ընծայել. եւ անա իմ նպատակս է մի՛ միայն ողորմելի, թշուառ եւ հարստահարեալ ժողովուրդի մը մտքերը լուսաւորել. ուսուցանել նոցա թէ ի՞նչպէս պէտք է վարուին վատազգի մարդոց դէմ, երբ կը յանդգնին խռովել իրենց հանգստութիւնը. երբ կը բռնաբա-

րեն իրենց պատիւը, ենթարկելով
անտանելի թշուառութեան. թո՛ղ իմ
Հայաստանցի փոյրերս եւ Եղբայր-
ներս ԻՆՔՆԱՊԱՇՏՊԱՆ Շուշանի նը-
ման իրենց վրէժն առնուն սա-
ղայելի որդիքներէ. եւ իմ սիրելի
Հայրենակցացս երակացը մէջ գըտ-
նուած Հայկայ, Արամայ ազնիւ ար-
իւնը թո՛ղ եռայ. Մարդս մի անգամ
ծնաւ եւ մի անգամ ալ պիտի մեռ-
նի. երանի՛ այն Հայուն, որ իւր Ազ-
գին ՊԱՏԻԻԸ պաշտպանելով կը-
մեռնի Սո՛ւր ի ձեռին :

Մնամ Ազգիս անձնանուէր
վասն Ազատութեան,

ՄԿՐՏԻՉ Ս. ԹԻԻԹԻԻՆՃԻԷՓՓ

28 Ապրիլի 1888

Բուսնուք.

0 9 1 2 3 4 5 6 7 8 9

ԴԱՏԱՊԱՐՏԵԱԼՆ

ՇԱԽՇԱՆ

1860 Յունիս ամսոյ վերջերը,
Կիրակի օր մը, յետ աւարտման Ս.
Եկեղեցւոյ, գեղեցիկ եւ զմայելի
տեսարան մը կը ներկայանար Բա-
լուայ քաղաքի արեւմտեան հիւսի-
սակողմը կահառ անուն Քրդախառն
գիւղին մէջ: Ներկայէին անդ բոլոր
մերձակայ գիւղերու Հայ երիտա-
սարդք եւ երիտասարդուհիք. նուա-
գարաններն կը հնչէին, ուժտունի
չափ հայ գիւղացիներ երկու սեռէ՝

որոնց մեծ մասը երիտասարդ էին, զուարճութեամբ կը պարէին եկեղեցւոյն մօտակայ մարգագետնի մը վրայ, սոցա կ'առաջնորդէր «տավուլ զուռնա» ի եղանակը. որոնց ծայնէն լեռներն եւ ձորերն անդրադարձաբար ահաւոր արծագանքներ կը յարուցանէին. մերթ ընդ մերթ կը պարպէին հողէ շինուած գինւոյ սափորները: Սոյն տեսարանն էր Շուշանայ հարսանեկան հանդէսը:

Շուշան՝ կահառ գիւղի եկեղեցւան Մրկօի ամենագեղեցիկ եւ պարկեշտ 15 տարեկան դուստրն էր, երկայնահասակ, առողջ կազմով կարմիր այտերով, երկայն մազերով, սեւ աչքերով, խարտիշագոյն արտեւանունքներով, եւ վարդագոյն շրթունքներով. զգեստաւորեալ էր ա-

ւելի դեղնագոյն քան թէ կանաչագոյն տեղական հագուստով, գոյն-գգոյն անուշահոտ լեռնային ծաղիկներով գլուխը եւ կուրծքը զարդարեալ էր որոնք առաւել եւս գեղեցիկ երեւոյթ մը կուտային մանկամարդ հարսին: Սորա հաւատարիմ ընկերն պիտի լինէր մօտակայ Նոր Շնակ գիւղի Մելքոն անուն յաղթանդամ երիտասարդն, որ նոյն վայրկենին Շուշանի հետ ձեռք ձեռքի տուած կը պարէին: Երկու ժամ վերջը, այսինքն հիշդ կէսօրին, բազմութիւնը սկսաւ մեծաւ ուրախութեամբ երթալ հարսին տունը հաշելու համար: Մըկօի տան պարտէզին մէջտեղը 5-6 մէթր երկայնութեամբ եւ մէկ մէթր լայնութեամբ տախտակի կտորներէ շինուած մի սեղան պատրաստ էր, որուն

վրայ կը գտնուէր Թարխանայի ապուր
 քէշքէք, երեսունի չափ խաչածե
 կտրուած սոխ, հաց, հողէ աղաման-
 ներ, գինի եւն. : Հրաւիրեալք՝ հա-
 րուստ եւ աղքատ, ծեր եւ երիտա-
 սարդ, փայտաշէն նստարաններու
 վրայ կարգաւ նստելու պատիւն ու-
 նեցան: Ճաշը մէկ ժամ տեւեց, ըս-
 տամոքսնին լաւ մը ուռեցնելէ յետոյ
 նորէն կարգաւ պարտէզի անկիւնը
 սկսան Բագոսի արարողութիւնը կա-
 տարել ամենայն ջերմեանդուծիւ-
 նով: Երկրորդ կարգ մ' ալ յաջոր-
 դեց նոցա որուն մէջն էին հարսն եւ
 փեսայն. այս անգամ ալ մի եւ նոյն
 կերակուրներնէին. կարծես Թէ ներ-
 կայ գտնուող հրաւիրելոց համար
 պատրաստուած էր, ո՛չ աւելի եւ ո՛չ
 պակաս. սոքա ալ կշտացան եւ հե-

տեւեցան առաջին կարգին, սկսան
բարձրաձայն աղաղակել եւ հրամայել
Նուագարանաց: Պարը նորէն սկսաւ
այս անգամ աւելի ծանրաքայլ կեր-
պիւ, որովհետեւ գլուխնին տաքցած
լինելով անկարող էին շուտաքայլ
պարել. քիչ մը յետոյ տոյն բազմու-
թենէ հագիւ քսան հոգի մնացին
պարող որոնց մեծագոյն մասը իգա-
կան սեռէ էին. իսկ պարելու ան-
կարող եղողներն աստ անդ ցիր ու-
ցան մարգագետնի վրայ գլորելով
արբեցումեան ամենախոր քնով ըս-
կրտան խորդալ. մնացածներն ալ
վայրկեան մը եւս շարունակելով
պարը վերջացուցին:

Ներկայ եղող բազմութեան մեծ
մասը որ հեռաւոր գիւղերէ եկած էին
Շուշանայ հարսանեկան հանդիսին

ներկայ գտնուելու, կը տարածուին
 գիւղին մէջ տունէ տուն շրջագայե-
 լով այցելութիւններ ընելու: Կա-
 ճառցիք ամենայն սիրով իւրեանց
 հիւրերը կը դիմաւորէին, ունենալով
 մէկ ձեռքերնին գաւաթ մը գինի,
 իսկ միւսը ոչխարի ապուխտի երկայն
 կտոր մը կէս հօխայ ճանրութեամբ
 եւ կամ աւելի. այցելուք դատապար-
 տեալ էին գինին խմելէ յետոյ ան-
 պատճառ խածնելու այդ ոսկորաց-
 եալ ապուխտն: Այսպէս մի քանի
 ժամեր շարունակ այցելութիւններն
 կատարուելէ յետոյ կը վերջանան ու-
 րախութեամբ եւ զուարթութեամբ.
 հանդիսականք նորէն այցելեցին
 Մըկօի տունը ուր պիտի կատարուէր
 երկու ժամ յետոյ պսակի արարողու-
 թիւնն. խնջոյքը շարունակեցին եր-

կու ժամ եւս:

Կահառի Ս. Յովհաննէս եկեղեցւոյ զանգակը կը հնչէր (որ մի երկամի կտոր էր), բազմութեան առջեւէն կերթային վառեալ ջախերը որ փոքրիկ տղայք կը կրէին. վերջապէս ժողովուրդը լեցուեցաւ մատրան մէջ, սկսաւ պսակի արարողութիւնն: Քահանային մրմնջած «Առեալ զ՛եռն եւայի» բառերը անըսելի էին Շուշանայ ականջին. մարգարտանման արտասուքը եւ նակտէն հոսած քրտինքը կը կամէին իւր կարմրագոյն սյտերուն վրայ, սիրտը կը մխար խունկի նման, կը կարծէր որ հայրենի տունէն հեռանալէ յետոյ անտերունջ եւ թըշուառ պիտի լինէր յաւիտեան, եւ կըսէր ինքնիրեն, այլ եւս պիտի չ'կր-

նամ ամեն օր հովիտներու եւ ան-
 տառներու մէջ անցունել իմ ազատ
 եւ երջանիկ ժամերս. ա՛ն, այլ եւս
 չպիտի զուարթանայ սիրտս մեր գիւ-
 դի երեկոյեան ոսկեզօծ վերջալոյսը
 դիտած ատենս. վերջապէս չպիտի
 լսեմ թռչնոց քաղցրիկ երգերը: Եր-
 բեմն ալ բոլորվին կը փարատէր իւր
 կասկածը ու կը մխիթարուէր ըսե-
 լով. է՛ն, ի՛նչ փոյծ, այս է բնու-
 թեան վճիռը. մինչեւ կենացս վերջը
 իմ հայրենի տնակս չպիտի մնամ.
 Ինչպէս որ մայրս իւր սիրելի ծըն-
 դացը գրկէն բաժնուած է, պէտք է
 ես ալ բաժնուիմ, ա՛յս է ճշմարտու-
 թիւնը. իցի՛ւ թէ ապագայս ըստ լի-
 նի: Արարողութիւնն վերջացաւ. նո-
 րապակք ձեռք ձեռքի տուած եւ
 բազմութիւնն ալ կարգաւ մտան

տուն, ուր պատրաստ կսպասէին մի
քանի կառքեր եւ ձիեր, Շուշանը
Նոր-Շնակ տանելու համար. հարս
ու փեսայն ճնողաց օրինուածիւնը
առնելէ յետոյ ճամբայ ելան:

Հագիւ առաւօտեան արշալոյսը
կը ծագէր, կահառի մօտ անտա-
ռաց սոխակը իրենց անոյշ երգերով
կը գեղգեղէին, անուշահոտ ծաղիկը
կը բուրէին, կարծես թէ Շուշանը
կը դիմաւորէին վերջին ողջոյն մը
առնելու համար, հողմիկը կը շոյէր
նրա ճակատը, բայց դարձեալ Շու-
շանայ սրտի յուզմունքները իւր դէմ-
քի վրայ հայելոյ նման կ'երեւէին.
տեսաւ որ կը հեռանար իւր գիւղէն,
նորէն սկսաւ հեծկլտանօք կամ իւ
կամ իւ ջերմ արտասուք հոսել իւր
աչերէն. խաբեպատիք երազ կը կար-

ճէր նա եւ կը յուսար միշտ. երբեմն
ալ ինքզինքը զուարթ ցոյց տալ կը-
ծեւացնէր իւր հետ եղողներուն որ-
պէս զի չ'նախատեն զինքը: Երեք
ժամ մամբայ շարունակելէ յետոյ
երբ ձորի մը մէջէ կ'անցնէին, յան-
կարծ փոքրիկ անտառի մը մէջէ ի-
րարու ետեւ 5-6 հրացան պարպ-
ուեցաւ. կսռապաններն շուարած
վայրկեան մը կանգ առին եղելու-
ծիւնը իմանալու նպատակաւ, եւ
սկսան մէկ մէկու հարցնել թէ ար-
դեօք ի՞նչ պատահեցաւ: Բոպէ մը
եւս լռութիւնը տիրեց. յետոյ քսան
քայլ հեռաւորութեամբ մօտակայան
տառէ մը տասն երեք զինեալ ֆուր-
դեր երեւեցան, որոց մին սեւցած
եւ տգեղ դէմքով, դիմաց գիծերը
երբէք ժպիտ չեն ունեցած, երկայ-

կայնահասակ, քիմը չափէն աւելի մեծ, ձայնը հաստ. զինեալ մի Գուրդ յառաջ գալով դէպ ի Հայերն, Գուրդերէն լեզուաւ և ետեւեալ խօսքերը արտասանեց հսկայաբար. «Պուէսարն քու ռիսէք» (կեցէ՛ք, շան որդիներ), ո՛ր կը տանիք մեր գեղեցիկ Շուշանը, անի ժամանակաւ մեր տիրոջը որդւոյն կին լինելու համար խօսքը եղած եւ համաձայնուած է. շո՛ւտ յանձնեցէք Շուշանը մեզի, եթէ չէք ուզեր մեր անխնայ սուրերուն հարակ լինել . . . » :

Մորա Յվլավ գիւղի աւագակապետ Բէօհլան Մահմուտի արքանեակներն էին որոնք առաջուց մի քանի անգամներ փորձած էին Շուշանը առեւանգելու, բայց չէին յաջողած. այս անգամ Մահմուտի որ-

դին Պէքիր՝ իմանալով որ գՇուշան
Նոր-Շնակ գիւղէ հարս կառնուն,
խկոյն պաղստանօք իւր հօրը ոտքը
կիյնայ, կաղաչէ որ զինքն ամուս-
նացնէ Շուշանին եւտ, զայն Թըր-
քացնելէ յետոյ: Մամուտ առաջին
անգամ կարեւորութիւն չտուաւ
որդւոյն խնդրանաց. բայց յետոյ
երբ կրտէր Պէքիր որ եմէ Շուշան
իրեն կնուծեան չտրուի, ինքզինք
պիտի սպաննէ դանակով, հայրը
անմիշապէս տասներկու գազաններ
իւր տղուն յանձնելով կրտէ. «Գնա՛,
եմէ յաջողիս, լաւ. ա՛ն եկուր, մենք
զանի կը Թըքացնենք»: Պէքիր ալ
իւր ընկերներով կուգայ կսպատ
Շուշանը առեւանգելու: Նոր-Շնակ
գիւղի ճեքունի Տ. Միքայէլ քահա-
նայն որ հարսին եւտ էր, մի քանի

քայլ դէպի Գուրդերն յառաջ եր-
թալով կսկսի աղաչել, աւելի լաւ
կընէք եթէ զիս աստ խողխողէք ձեր
դանակներով, քան թէ Շուշանք
առնէք, կրսէ քահանայն. Աստուծոյ
սիրոյն ազատ թողէք զմեզ, մենք
վերջը պիտի համոզենք Մահմուտ
պէջը եւ ձեր բարերարութիւնը եր-
բէք չպիտի մոռանամք. ասի մեծ ան-
պատուութիւն մ'է մեզի եւ նսեւ
ձեզի համար ալ: Այսպէս խեղճ ա-
լելոք քահանայն կսկսի կարգաւ
Գրդաց ձեռքերը համբուրել. ա՛հ,
միթէ ապառաժի վրայ ջուրը ազ-
դեցութիւն ունի՞ արիւն ու ուշադա-
հի՞նք սոյն միջոցին քահանան լաւ մը
կը գանակոծեն եւ կերպ կերպ հայ-
հոյանօք նախատելէ յետոյ կը թո-
ղուն. ուրիշ մի քանի անծինք ալ
կ'աղաչեն որ ետ կենան. իրենց

խայտառակ դիտաւորութենէն, բայց որեւէ արդիւնք մը չունենար. յետոյ Շուշան կաղաչէ Պէքիրի ըսելով. շատ կը ցաւիմ քու անիրաւութեանդ վրայ, բայց գիտցիր որ Աստուած վրէժխնդիր է. բաւական են իմ դրժոխային բոցերս եւ իմ անէծքս քու մոլեգին կիրքդ մարելու. տե՛ս ի՞նչպէս իմ դէմս կը դողաս յանցաւորի մը պէս. շո՛ւտ կեռացիր ինձնէ, անգութ դանի՛ն, կեռացի՛ր կըսեմ, եթէ չես ուզեր ատուիլ անկէ զոր սիրել կը կարծես . . . Սիրո՛ւն արարած, կարծես քաջ մարդու մը պէս կը դիմադրէր Պէքիրի՛ իսկ Պէքիր մեղմաձայն կաղաչէր Շուշանի անդադար խոստանալով նմա ոսկեգօծ զգեստներ: Կը սիրեմ զքեզ, անկէ աւելի ոչինչ կըսէր Պէքիր:

երբ քու անոյշ ձայնդ կը լսեմ, կը
զուարթանամ, երբ բերնէդ դժոխք
կը ժայթքէ, կը կատողիմ. արդեօք
ե՞րբ գրկացս մէջ պիտի տեսնեմ ըզ-
քեզ, Շուշա՛ն: Երբ կը լսէր, Պէքիրի
խօսքերը, Շուշան աւելի եւս բար-
կուծեանէն կրակ կը կտրէր եւ կ'ը-
սէր. վա՛տ Բուրդ, ե՞ս սիրեմ գքեզ,
ե՞ս լինիմ քեզի կին, երբէ՛ք, ես այն-
պիսի ՀԱՅՈՒՀԻ մ'եմ, որ կատեմ
նախ քու ազգդ եւ յետոյ քու ա-
նունդ. վերջապէս կ'ատեմ քու սէ-
րդ. ա՛ն, եթէ հիմայ ձեռացս մէջ
մի դաշոյն լինէր, անմիջապէս քու
կուրծքդ պիտի ծակէի նովաւ, 'ի
վարձատրութիւն քու յանդգնու-
թեանդ. Պէքիրի ընկերներէ մին
Շուշանայ այս նախատալից խօսքերը
լսելուն չկրցաւ դիմանալ բարկու-

Թե՛նէ՛ն եւ հրամայեց ընկերներուն
 որ հեռանան դէպի անտառ. յետոյ
 ինքնալ Շուշանը բռնեց ձեռքերէն
 եւ սկսաւ քաշել: Շուշան այն ա-
 հագին Քուրդին կը դիմադրէր ամե-
 նայն քաջութեամբ. տեսաւ որ պի-
 տի չի կարենայ ձեռքէն ազատիլ
 եւ կամ յաղթել նորա, առանց եր-
 կընչելու՝ զինքը բռնող Քուրդին
 մէջքէն երկայն դաշոյնը քաշել եւ
 մերժեմաբար նորա կուրծքը մխելը
 մէկ եղաւ: Քուրդը արիւնամամաւ
 գետինը գլորեցաւ իսկոյն եւ սկսաւ
 օգնութիւն աղաղակել իւր ընկեր-
 ներու. երբ Մելքոն տեսաւ իւր հա-
 ւատարիմ ընկերոջ քաջագործութիւ-
 նը, անմիջապէս գնաց վիրաւորեա-
 լին գէնքերը բոլորն ալ առաւ եւ
 սկսաւ Շուշանի հետ յառաջ խաղալ

դէպի թշնամեաց վրայ. երեք հայ
յաղթանդամ երիտասարդներ եւս
միացան, որոնց քով կը գտնուէր
ատրճանակ, դանակ. սկսաւ յար-
ձակումն: Ընթերցողը անշուշտ պի-
տի երեւակայէ թէ տասներկու կա-
տաղի Գուրդերու դէմ հինգ Հայ
էին որոնց մին Շուշանն էր: Թըշ-
նամիք մի քանի վայրկեան դիմա-
դրեւէ յետոյ, սկսան փակցիլ դէպի
անտառ. այս միջոցին բնիկ Նոր-
Շնակցի Սահակ անուն երիտասար-
դը, վիրաւորեալ Գուրդի հրացանով
յաջողեցաւ Պէքիրի մի հարուած տալ
որ քառասուն քայլ հեռի կը գտնու-
էր. Պէքիրի աջ ոտքի ոսկորը ծանր
կերպիւ կը խորտակի. Պէքիր գետնի
վրայ ինկաւ. կ'աղաղակէր, կը գո-
ռար որ օգնութեան հասնին ըն-

կերներն, բայց 'ի զուր. կ'աւաղէ՛ր.
բոլորն ալ խոյս տուած էին'. իրենց
հետ ունենալով ուրիշ երկու վի-
րաւորեալներ եւս:

Արդեօք ո՛րչափ զուարճալի կը-
թուէր սոյն տեսարանը Շուշանի-
կը խրոխտար յաղթութեանը վրայ,
իսկ Մելքոն կարծես կ'անիծէր իւր
ծշնամբները քանզի ստիպուած էր
սոյն եղելութենէ յետոյ հեռանալ
հայրենի տունէն, երթալ օտար եր-
կիր մը, անողորմ 'բողաց չարիքնե-
րէն ազատ լինելու համար. եթէ այս
է ապագայս, կըսէր Մելքոն, պէտք
է բոլորովին անշնչացնել սա նի-
ւաղները, եւ դաշոյն 'ի ձեռին կը-
մօտենայ վիրաւորելոց. ո՛վ կատաղի
մարդիկ, ձեր այս օրուան գործած
վատութեանը փոխարէն վճռեցի որ

ձեր մարմինը խողխողեմ այս դաշոյ-
նով. դուք կը կարծէիք որ վախկոտ
մարդիկներ եմք. ո՛չ, ո՛չ. ձեր այս
կարծիքն անհիմն է. մենք Հայերս
ճիշտ կը նմանիմք այն հողի վրայ
պառկող եւ սուրին կրթնող զինուո-
րին, երբ որ զմեզ կ'ստիպեն ձեզ
նման վատաբարոյ մարդիկ, երբ կը
յանդգնիք մեր պատիւը բռնաբա-
րել, այն ատեն կ'ստիպէք զմեզ ձեր
զէնքին դէմ մենք ալ զէնք գործա-
ծելու. տեսաք որ Հայուհի մ'անգամ
գիտէ սուր շարժել. ահա ա՛յս է
արդարութիւնը որ մահուամբ վար-
ձատրեմ զձեզ: Մեկքոն բարկացայտ
աչօք կը նայի երկու վիրաւորեալ
Քրդաց եւ կը պատրաստուի բոլորո-
վին անշնչացնել նոցա կիսամեռ
մարմինը: Կ'աղաչեմ, ո՛վ քաջ երի-

տասարդ, այս անգամ շնորհէ՛ մեր
կեանքը. եթէ մենք գործեցինք ա-
նիրաւուծիւն մը որ մինչեւ անգամ
մահու արժանի եմք, գեացէ՛ք մեր
երիտասարդուծեանը, ներեցէք յան-
ցանքնիս. յիրաւի մեղապարտ եմք,
ըսաւ Պէքիր, եւ սկսաւ դառնագին
ողբալ: Շուշան յանդիմանելով զՊէ-
քիր, կըսէ Մելքոնի. եթէ գեաս այս
բարբարոս եւ վատ մարդոց, այն ա-
տեն պէտք է որ ես իմ ձեռօքս ըս-
պաննեմ ու վրէժս լուծեմ: Մելքոն
ակնարկ մը կը ձգէ Շուշանի վրայ
եւ կը պատասխանէ. եթէ այդպէս
է, ահա քու խնդիրքդ կը կատարեմ,
սիրելիս, անիրաւ մարդոց կեանքը
պէտք է լինի այսպէս:

Մելքոն անմիջապէս աջ ոտքը Պէ-
քիրի կուրծքին վրայ կը դնէ, ձախ

ձեռօքը նորա ծնօտը կը բռնէ եւ
աջ ձեռքի մէջ ունեցած դաշոյնով
կը զատէ գլուխը մարմինէն. յետոյ
կը դառնայ միւս վիրաւորեալ քուր-
դին ալ մի քանի դաշոյնի հարուած
տալով կ'անշնչացնէ: Ներկայ գրտ-
նը ող անձինք ամենքն ալ կ'սկսին
մտածել իրենց կորուստը մտաբերե-
լով, մին կըսէր, եթէ գիւղ երթամ,
ի՞նչ պիտի լինի վիճակս. միւսը կը-
սէր, եթէ դատարան ելնեմ, ի՞նչ
պատասխանեմ. ուրիշ մը կըսէր, այլ
եւս կորսուած ենք Քէօհլան Մահ-
մուտի պատուհասներովն, եւ ո՛չ մէ-
կերնիս պիտի կարենամք ազատիլ
աւելի լաւ կըլլար եթէ չ'սպաննուէր
Պէքիր. եւն. եւն. : Այսպէս ամեն-
քրն ալ յուսահատեալ ողբագին մը-
տան նոր-Շնակ:

Երեկոյեան արեւը մարը մոնելէ
 մէկ ժամ յետոյ, երկու հոգի ձիեր
 հեծած, որոց մին մոխրագոյն, իսկ
 միւսը սպիտակ էր. լռիկ մնչիկ նոր
 Շնակ գիւղէն կը հեռանային դէպի
 արեւելեան հարաւային կողմը, ահա-
 գին լեռներէ եւ օձապտոյտ նեղ
 ճանապարհներէ անցնելով. սոցա
 մին Շուշանն, իսկ միւսը Մելգոնն
 էր: Պէքիքի սպանման ժամանակ
 վճռած էին արդէն հեռանալ օտար
 երկիր մը որպէս զի կարե՛նան կեան-
 քերնին ազատել: Շուշան սպիտա-
 կագոյն ձիու վրայ հեծեալ կանոն-
 աւոր հեծելազօրի մը նման իւր ա-
 մուսնոյն առջեւէն կ'արշաւէր, կար-
 ծես թէ շատ անգամներ անցած էր
 այն ճանապարհներէ. երկու դատա-
 պարտեալներն բոլոր գիշեր ճանա-

պարհորդեցին: Հագիւ առաւօտեան
 արշալոյսը կը ծագէր, կիւմիւշ-Մա-
 տէնի նահանգին մէջ կը գտնուէին
 փախստականներն, որոնք ճիշտ 20
 ժամ ճամբայ առած էին. մի քանի
 վայրկեան յետոյ հասան լուռ եւ տը-
 խուր հովտի մը մէջ, ուր ստիպուած
 էին անշուշտ քիչ մը հանգչիլ թէ՛ ի-
 րենք եւ թէ՛ ձիերը: Շուշան ասպա-
 տակի մը նման չորս կողմը կը դի-
 տէր հասկնալու համար թէ արդեօք
 մէկը պիտի դիտէ՞ զիրենք. ի՞նչ
 գեղեցիկ է, կըսէր, լեռներու եւ ան-
 տառներու մէջ ճանապարհորդել-
 եմէ ամիս մը շարունակ տեւէ մեր
 այս ճամբորդութիւնը, ո՛րչափ ու-
 րախումեամբ պիտի զուարճանայի:
 Շուշան եւ Մեկքոն ձիերը թողուցին
 մարգագետնի մը վրայ. յետոյ երկու

մարդասպաններն դէմ առ դէմ ըն-
 կուզենիի մը շուքին տակ նստան,
 ճերմակ լամի մը մէջէ քիչ մը սեւ
 հաց եւ քիչ մ' ալ չորցած միս հա-
 նեցին ու սկսան ուտել . . . : Գե-
 դեցիկդ իմ Շուշան, բաւական յոգ-
 նած ես, տե՛ս, ի՞նչ զուարճայի է
 աստ, քիչ մը հանգստացիր, դեռ բա-
 ւական ճամբայ ունիմք երթալու.
 հոգնեցար, այնպէս չէ՞, սիրելիս, յա-
 րեց Մելքոն եւ ձեռքը՝ Շուշանի ու-
 սին դրաւ . քիմիծաղով անդադար
 կը նայէր նորա աչացը մէջ: Ո՛չ, բա-
 նի որ բու հետդ եմ, երբէք չեմ յոգ-
 նած. բաւական է որ ուրախ եմք եւ
 կեանքերնիս ալ վտանգի մէջ չէ,
 պատասխանեց Շուշան ու մարգա-
 գետնին վրայ քնացաւ: Մօտակայ
 անտառներու տխակք կ'երգէին,

Թռչունք կը գեղգեղէին հիանալով
 Շուշանայ գեղեցկութեանը վրայ։
 Մէկ ժամ յետոյ Մելքոնի սիրալիր
 համբոյրներն արժնցուցին Շուշանը.
 անմեղ հրեշտակ, կարծես թէ կը-
 զգար սրտին մէջ տխակաց արտօս-
 րը որոնք սրտաճմլիկ ձայնով կ'եր-
 գէին անդադար. ա՛հ, սիրելի ա-
 մուսինս, կըսէր Շուշան տխուր ժը-
 պիտով մը, կը լսե՞ն թռչնոց ողբալի
 ձայները, ինձ այնպէս կը թուի թէ
 մեր թշուառ վիճակը կ'ողբան. այս
 ըսելով նորէն սկսաւ տագնապիլ։-
 Կ'աղաչեմ մէկդի ըրէ բու պատիր
 յոյսերդ. մխիթարուէ՛ սիրելի Շու-
 շանս, եթէ մենք հակառակ չվար-
 ուէինք անօրէն Գրդաց, գուցէ այ-
 սօր դու գերի պիտի լինէիր Մահ-
 մուտի որդւոյն, իսկ ես լեռնէ լեռ

պիտի թափառէի ողբագին եւ յա-
 լիտեան պիտի դատապարտուէինք
 այլ եւս զիրար չտեսներու. կը տես-
 նես որ ալ այսուհետեւ ազատ եմք
 եւ չեմ կարծեր որ ձերբակալեն ըզ-
 մեզ իբրեւ մարդասպան եւ եղեռ-
 նագործ. է՛ն, դու չե՞ս գիտեր որ
 Հայը երբէք հանգիստ չունի իր հայ-
 րենի երկրին մէջ. չե՞ս տեսներ որ
 մեր հազարաւոր եղբարք ամեն օր
 օտար երկիրներ կը գաղթեն անո-
 ղորմ Քրդաց հարուածներէ եւ ան-
 տանելի հարստահարութիւններէ ա-
 զատ լինելու համար. անա ա՛յս է
 Հայուն ճակատագիրը, ըսաւ Մեւ-
 քոն եւ մի քանի կամօիլ ջերմ ար-
 տասուք տեսնուեցան իւր դէմքի
 վերայ. Արեւը կսկսէր ծագիլ. դարձ-
 եալ ճամբայ ելան դէպի արեւել-

եան կողմ. այս անգամ աւելի ծա-
նրը կ'արշաւէին քանզի ալ վախ
չունէին ձերբակալուելու. բոլոր օ-
րը գրեթէ վեց ժամ նամբայ առած
էին. երբեմն առուակներու եւ ձո-
րերու մէջ ժամերով հանգիստ կ'առ-
նէին. շատ քիչ կը հանդիպէին ան-
ցորդներու: Գիշերուան մուծը հետ
զհետէ սկսաւ թանձրանալ, ձիերը
կը քշէին առանց գիտնալու թէ ո՛ւր
կ'երթան. նամբայ չէին գիտեր բայց
դարձեալ իրենց հանդիպող անցորդ-
ներու չէին հարցներ թէ ո՛ւրկէ
պէտք է երթալ, որպէս զի մի՛ գու-
ցէ բան մը գուշակէին իրենց վրայ:
Այսպէս անդադար կը շարունակէին
նամբանին:

Չ մոռնամք սա ալ յիշել թէ հե-
տեւեալ առաւօտուն Գէօիլան Մահ-

մուտ իմացաւ իւր որդւոյն մահուան լուրը, եւ իսկոյն երեսունի չափ զինեալ Քուրդեր հետ առնելով եկաւ Պէքիրի դիակին քով եւ սկսաւ դառնագին լալ, ըսելով. Ո՛վ Աստուած, խոր ծերութեանս ատեն միակ որդւոյս մահուանը ականատես լինելու պատիժը ինձ տուիր. ա՛հ, որդեակ իմ Պէքիր, եթէ դու չիլըրցար կամքիդ խոնարհեցնել Հայունի մը, ե՛ս պիտի խոնարհեցնեմ զնա եւ պիտի լուծեմ վրէժդ յանուն Ալլահի։ Նոր-Շնակ գիւղի մօտակայ անտառի մը ճամբուն վրայ գտնուած փոսի մը մէջ երկու սպանեալ Քրդաց դիակներն մի քանի թի ցուրտ հողով ծածկելէ յետոյ, Մահմուտ կատաղի վագրի նման իր արբանեակներով կ'արշաւէ Նոր-Շնակ գիւղի

վրայ, որդւոյն սպաննիչը գտնելու
նպատակաւ: Բոլոր գիւղը տակնու-
վերայ ընելէ յետոյ, կը յաջողի միայն
սպանման տեղը ներկայ գտնուող
երէք Հայ երիտասարդներն ձերբա-
կալել եւ ուղղակի խրկել ի Բալու
ուր կը բանտարկուին Միւթէսարըֆ
Հայիմ փաշայի հրամանաւ: Այսպէս
տասնեւհինգ օր շարունակ Բալուայ
բոլոր հայաքնակ գիւղերու վրայ
կը յարձակի Մելքոնն ու Շուշանը
գտնելու համար. բայց ի գո՛ւր, նոքա
մինչեւ այն օրը հասած էին իրենց
բնակավայրը: Սա ալ անմուռանալի
է թէ Հայոց արիւնը ծծող, Հայ կի-
ներ առեւանգող չարասիրտ Մամ-
մուտը, երբ իւր արբանեակներով
Հայոց տուները կը խուզարկէր միշտ
մարդասիրութեամբ կը վարուէր ա-

Նոնց հետ եւ առանց չարիք մը հաս-
ցունելու դարձեալ կը հեռանար-
կարծես թէ ուխտած էր այլ եւս
Հայոց դէմ չարագործութիւն չընե-
լու: Եւ յիրաւի ալ այնպէս էր. Մահ-
մուտ երբ միայնակ կը մտածէր, կը-
սէր ինքնիրեն. իցի՛ւ թէ որդւոյս
չտայի Շուշանը առեւանգելու չար
խորհուրդը, իւր մահուան պատճա-
ռը ես ինքնս եղայ. կուխտեմ այս
օրէն որ ուրիշի մը ստացուածքը
չի յափշտակեմ. եթէ Հայոց այս չար-
ագործութիւնը չ'անէի, այսօր իմ
սիրելի որդիս ողջ պիտի լինէր. ա-
հաւասիկ արդարութիւն մը որ ան-
ուրանալի է ինձ համար:

Անցան հինգ ամիսներ, ի Բալու
բանտարկեալ Նոր-Շնակցի երեք ե-
րիտասարդներն անմեղ արձակուե-

ցան: Շարունակ երեք ամիս տեւեց
եղեռնական ատենի առջեւ նոցա
հարցաքննութիւնը. սորա նախագա-
հին քաջաբար կը պատասխանէին
բոլոր եղելութիւնը կէտ առ կէտ,
եւ արդէն Քէօհլան Մահմուտ ան-
դադար կը գրէր Բալուայ կուսակա-
լին որ իւր որդւոյն սպանիչք փա-
խած են իրենց հայրենի տունէն,
ոճիրը գործուած գիշերը եւ թէ նոր
Շնակցի երեք բանտարկեալք յան-
ցաւոր չեն, իրենց անմեղութիւնը
քննած եմ. ուստի կը խնդրեմ որ
բարեհաճիք ազատ թողուլ զիրենք:

Ընծերցողը անշուշտ պիտի մը-
տնուի, վայրկեան մը իւր ճակատը
ձեռացը սէջ առնելով թէ Բուրդ մը
Հայոց թշնամի անձ մը, ի՞նչպէս
կրնայ ներում խնդրել կուսակալէն

անմեղներու համար Մահմուտ այն-
 պիտի անձ մ' էր որ իւր կենացը կէս
 մասը միշտ անմեղներու արիւնը խը-
 մած էր, բոլոր մերձակայ գիւղերու
 Հայ ժողովուրդը իւր անունէն կը-
 դողար, Մահմուտ ինչ որ պահան-
 ջէր Հայոցմէ, ստակ, եզ, ոջխար,
 իւղ . . . բոլորն ալ իւր կամքին
 համեմատ կը տրուէր անոր: Երեք
 բանտարկեալներ վերադարձան ի-
 րենց հայրենիքը. երբ լսեց Մահմուտ
 անմիջապէս իւր ծառային հետ երեք
 ձի խրկեց Նոր-Շնակ, որ իրեն մօտ
 երթան. սոքա կը կարծէին որ եթէ
 Մահմուտի դէմն ելնեն, այս անգամ
 բոլորովին պիտի կորսուին. կը հար-
 ցունէին նորա ծառային (որ բարե-
 սիրտ մի Ղըզըլպաշ Գիւրտ էր), Թէ
 ի՞նչ բանի համար զիրենք իւր մօտ

կը կոչէ Մահմուտ. բայց նա բան մը
 չ գիտնալը կը խոստովանէր անկեղ-
 ծօրէն: Գրեթէ բոլոր գիւղացիք, Հայ
 եւ Գուրդ, ամենքն ալ կը հարցնէին,
 կուզէին հետաքրքիր լինել. բայց
 դժբաղդաբար՝ եւ ոչ սի բան կարող
 եղան հասկնալու. սոյն տեսարանի
 սարսափելի հետեւանքներն բացէ ի-
 րաց կը տեսնէին իրենց առջեւ: Վեր-
 ջապէս երեք անմեղներ վերջին ող-
 ջոյնը տուին ճնողաց. մահուան դա-
 տապարտեալ անձերու պէս ճամբայ
 ելան դէպի Ավլավ. երեքն ալ միա-
 բերան կը վկայէին թէ Մահմուտ
 պիտի սպաննէ զիրենք. երանի՛ թէ
 կրսէին մշտնջենաւոր բռնի աշխա-
 տուծեանց ենթարկէր զմեզ, մեր
 յօժար կամօք գերի կը լինէինք
 Մահմուտի, միայն թէ ողջ թողուր

զմեզ: Այսպէս տրումութեամբ եւ մտատանջութեամբ մտան Ավլավ: Անմիջապէս իմաց տրուեցաւ Մահմուտի որ Նոր-Շնակցի երեք Հայք եկած են. յանկարծ նրա սենեակի դրան հռինջը լսուեցաւ. հրամայեց որ ներս մտնեն. սորա տեսակ մը բանդագուշանքով գրաւուած էին, թեթեակի դողալով սասանեալ անշարժ կը կենային Բուրդին դէմ:

Մահմուտ հասկցաւ որ շատ վախցած էին, մօտեցաւ նոցա եւ սկսաւ ժպիտով մը խօսիլ: ապահով եղիք, անմեղներ, թէեւ զձեզ անիրաւութեամբ դատի ենթարկեցի, նախ եւ առաջ կը խնդրեմ որ ամենքնիդ ալ ներէք ինձ. մի' անիծէք զիս, արդէն տիւ եւ գիշեր խիղճս կը տանջէ զիս, բոլոր աղետալի եղելութեանց պատ-

Տառը ես եմ. որդիս իմ չար խոր-
հուրդովս դիմաւորեց ձեզ Շուշանը
առեւանգելու համար. եթէ Մելքոն
իւր քաջ եւ հաւատարիմ կնոջ հետ
այս կողմերը կը գտնուի, ըսէք որ ես
կը ներեմ իրենց, թող դառնան
դարձեալ իրենց հայրենի տունը. ա՛յ
ասկէց վերջը պարկեշտ մարդոց
կարգը անցնելու ուխտեցի. ահա ձե-
զի հարիւրական դահեկան, գացէ՛ք
ձեր ընտանեաց քով հանգստանա-
լու. Մահմուտ խիստ հեզ ծայնով կը-
սէր սոյն խօսքերը եւ մի քանի կա-
թիլ արցունք եւս հոսեցին իւր աչե-
րէն: Երեք Հայ երիտասարդներն
Մահմուտի ոտքն ինկան թողութիւն
խնդրելու. նոքա կը կարծէին թէ ե-
րազ մ' էր տեսածնին: Զարմանալով
առանց ետեւնին դառնալու կը շա-

րունակէին ճամբանին, կարծելով թէ Մահմուտ խենթեցած է եւ չհասկընալով ինչ էր այն տեսիլը: Երբ հասան Նոր-Շնակ, հետաքրքիրներ խուռն բազմութեամբ կը դիմաւորէին հասկնալու համար թէ արդեօք ի՞նչ պատահած է Քէօհլան Մահմուտի եւ Նոցա մէջ: Վերջապէս փարատեցաւ ամբողջ գիւղացւոց մտատանջը. քիստոնեայ եւ մահմետական բոլորն ալ ուրախ եւ զուարթ էին. ամենքն ալ կը կարծէին թէ մահուան անդառնալի վճիռ պիտի տրուէր Նոցա. դարձեալ կը գովէին եւ կ'օրհնէին Մահմուտի բարերարութիւնը եւ մարդասիրութիւնը:

Տարի մը վերջը Քէօհլան Մահմուտ որդւոյն մահուան ցաւին՝ որ զինքը կը տանջէր, չ դիմանալով,

ծանրապէս հիւանդացաւ: Իւր վեր-
 ջին վայրկենին Ավրավի ճեր մահ-
 մետականներն իր մօտ կը կոչէ եւ
 կ'սկսի խօսիլ սապէս: Չեզի կը իր-
 րատեմ որ երբէք Հայու մը իրաւ-
 ունքը ռանակոխ չընէք, իբրեւ եղ-
 բայր վարու ը Նոցա հետ. այժմ
 կ'զգամ որ իմ վերջին ժամն հասած
 է, անոր համար կը պարտաւորիմ
 արդարութիւնը խոստովանելու. որ-
 դոյս մահուան բուն պաանատը ես
 եղայ, ես տուի ամէն անգամ չար
 խորհուրդներ Նորա, վերջապէս ես
 եղայ Նորա դահիճը. երանի՛ այն
 մարդուն որ բարեսիրտ եւ աստուա-
 ծավախ է, երանի՛ անոր որ ուղիղ
 ճանապարհէ չի շեղիր ու կը ճանչ-
 նայ իւր իրաւունքը. ահա այժմ ձե-
 զի եւ աշխարհի վրայ եղող բոլոր

Մահմետական ազգի կը խրատեմ որ
 Քրիստոնէից դէմ ո՛րեւէ անիրաւ-
 ութիւն չ գործեն. նոցա ստացուա-
 ծոց, նոցա հարստութեանց աչք մի
 դնէք. այն հարստութիւնը որ Աստ-
 ուած տուաւ ձեզ. անշուշտ ուրիշ-
 նէրու ալ պիտի պարգւէ. ահաւա-
 սիկ իմ ցաւակցութիւնս կը յայտ-
 նեմ ձեզ: Իւր մօտ գտնուող ծերու-
 նի Քուրդեր շուարեալ կը հեռանան
 եւ հետեւեալ առաւօտուն Քէօհլան
 Մահմուտի մահուան գոյժը կը տա-
 րածուի Ավլավի ու մերձակայ գիւ-
 ղերու մէջ:

Բաւական տարիներ Բալուայ մեր-
 ձակայ գիւղերը Քրդաց հարստա-
 հարութիւններէ զերծ կը մնան եւ
 յետոյ դարձեալ կսկսին իրենց վատ
 բնաւորութիւններն գործադրել:

1865 տարւոյ Մայիս ամսոյ ըսկիգրները երեկոյ մը երիզահան քաղաքէն երեք ժամ հեռաւորութեամբ արեւելեան կողմը: Ս. Գէորգ վանուց երկրորդ յարկի ծայրը սենեկի մի անկիւնը ցնցոտիներ հագած քսան տարեկան հիւանդ կին մը անկողնոյ մէջ նստած էր, դէմքը մեղրամոմի գոյն առած, դողդոջուն, խորունկ եւ անշարժ աչերով, անդամները սաստիկ նիհարցած, մարմինը հողագոյն, այտերը թուլցած, ոսկորուտ եւ գունաւոր ձեռքեր, ճակատը խորշովուած, գեղեցիկ եւ երկայն մազերը խառն ի խուռն երեսն ի վար ինկած, հագիւ կարող էր անկողնոյն մէջ շարժիլ երկու փոքրիկ տղայք եւս իւր մօտ կը նիրհէին, մին չորս տարեկան եւ միւսն

երեր: Հիւանդը մերժ ընդ մերժ կը ժպտէր իւր դէմը նստող մօրուսաւոր, միջին հասակով, առոյգ երիտասարդի մը որ անտարբերութեամբ մտիկ կընէր նրա:

Հիւանդն էր Շուշանը, իսկ մօրուսաւորն Մելքոն: Սենեկին աջ կողմը պատուհանի վանդակէն կախուած մի ապակի կանձեղ կը պըլպըլար. փոքրիկ ամոռի մը վրայ հողէ ջրաման մը Շուշանի մօտ որ գիշերը խեղճին տենդը բռնելու ատեն մի քանի կանձի ջուր կը խմէ անկէ: Այս սենեակը ճիշդ Յզնաւորի մը մենարանի կը նմանէր: քանի մը ձեռագիր գիրքեր որոնց մէջ կային նաեւս Աւետարան, Սաղմոս, Նարեկ եւն. Մելքոն գիշեր եւ ցերեկ կը կարդար: կարծեն օր մը կը-

րօնաւոր լինելու կը պատրաստուէր։
 Ա՛հ, կը վախնամ որ պիտի մեռնիմ,
 կրտէր Շուշան, առանց հայրենի
 տունս տեսնելու . արդեօք կարելի
 չէ՞ որ վերադառնամք . եթէ անկար-
 ելի է ձիով, գոնէ պիտի կարենամք
 կառքով ճամբորդել . կաղաչեմ, պա-
 տասխանէ՛, սիրելիս, պիտի կարե-
 նաս խնդիրքս կատարել : Մելքօն
 կը լռէր եւ հանդարտ կը նայէր կը-
 նոջը աչաց մէջ . ըսել կուզէր թէ
 անկարելի է, քանզի քիչ օրէն հողը
 պիտի մտնէր նա :

Սա ալ չմտնամք յիշել թէ Մել-
 քօն իւր ընկերոջ հետ Նոր-Շնակէ
 փախուստ տալէն յետոյ, ուղղակի
 Ս. Գէորգ վանուց վանաւոր ապաս-
 տանած էր : Մի քանի ամիս յետոյ
 վանքի պահպանութեան պաշտօնը

ստանձնած էր Վանահայր Մշեցի
կիրակոս վարդապետէն: Շուշան եր-
կու մանչ զաւակ ծնանելէ յետոյ,
անդարմանելի հիւանդութեան մը
ենթակայ լինելով մահամերձ վիճակի
մէջ կը գտնուէր: այլ սակայն ա-
ռանց զգալու իր հիւանդութեան
վտանգաւոր դրութիւնը, անդադար
կ'աղաչէր ամուսնոյն որ վերադար-
ձունէ զինքը իւր ծնողաց գերկը-
երբեմն ալ կըսէր Մելքոնի. ա՛լ հի-
ւածդ չեմ, կրնամ ոտքի վրայ կե-
նալ: Բայց երբ կը փորձէր, առանց
քայլ մը առնելու նորէն կ'իյնար
անկողնոյն մէջ ու կսկսէր լսլ ըսե-
լով. Ա՛հ, Աստուած իմ, մի՞թէ անի-
րաւութիւն չէ՞ հինգ տարի ծնողա-
ցըս տեսքէն զրկուիլս:

Պէտք է յիշէ ազնիւ ընծերցողը

Թէ երբ մեր Հայաստանցի եղբայրներ
օտար երկիրներու մէջ պանդխտու-
թեամբ կը թափառին. սոքա այնչափ
չեն գգար հայրենիք վերադառնալու
սէրը, բոլորովին կը մոռնան իրենց
ճնողքը եւ աստանդ կը շրջին. կա-
մուսնանան օտար ցեղերու հետ, ա-
ռանց մտաբերելու թէ իրենք Հայ-
աստանցի են. բայց ընդհակառակն
Հայաստանցի կանայք երբ կը հեռա-
նան ստիպմամբ իրենց հայրենիքէ,
երկար ատեն չեն կարող ապրիլ օ-
տար երկնքի տակ, նման այն թրոջ-
նոյն որ մարդիկ մինչեւ անգամ ոս-
կի թելերով շինուած վանդակի մը
մէջ փակեն, քիչ մը յետոյ կը մեռնի.
Ահա այսպէս է Հայաստանցիներուն
կեանքը: Շուշանի հիւանդութեան
բուն պատճառն էր պանդխտու-

Թիւնը որ ամեն ժամ կը հալէր ու կը մաշէր զնա . երբ Մեղքոն կըսէր՝ քիչ մը եւս համբերէ՛, անպատճառ պիտի վերադառնամք մեր հայրենի տունը, կարծես նորէն կենդանութիւն մը կզգար Շուշան եւ Մեղքոնի խարուսիկ խօսքերը յանկարծ ոգի կուտային այն հալումիս խեղճ Էակին :

Վաճառքի ժամացոյցը հազիւ թէ գիշեր կը հնչէր, Շուշան ջղածգային ճնշումով ձեռները միացուց, ջերմեռանդութեամբ եւ հեզութեամբ տերունական աղօթքն ըրաւ ու կուրծքին վրայ ինկաւ . . . հիւանդութիւն կը քնանար . . . շունչը կուրծքէն կենէր այն աղետալի շշուէնով որ սոյն տեսակ ծիւրական ախտի (phthisie) հիւանդութեանց յատկու-

Թիւններէն մին է. երբ զուարթ
կերպարանով կը բնանար Շուշան,
դեղնուծիւնը սպիտակուծեան փոխ
ուած էր, այտերը շառագոյն էին,
իսկ գեղեցիկ մազերը չ'որրուած մե-
տաքօի նման կը փայլէին:

Քարերախտաբար գիշերը հան-
գիստ անցուց նիւանդուհին, շատ
քիչ հազալով առաւօտեան արշա-
լոյսը հագիւ կը ծագէր, խաւարելու
մօտ կաննետղի նման աչերը բացաւ,
գլուխը դարձուց դէպի ձախ կողմը,
տեսաւ երկու զաւակներն որ հին
քուրջերու հետ կը խաղային հան-
դարտուծեամբ. Շուշան ժպիտով մը
հարցուց մեծ որդւոյն. ո՞ւր է հայրդ,
Վահան: Հայրս Վանահօր սենեակն
է, պատասխանեց Վահան: Գնա՛ ը-
սէ որ քիչ մը կանթ բերէ, արտասա-

նեց Շուշան մարած ձայնիւ: Վա-
 հան գնաց մօրը պատուէրը կատա-
 րելու. Գէորգ՝ Շուշանայ պզտի տը-
 ղան, անտարբերութեամբ կը շարու-
 նակէր իւր խաղը. ի՞նչ մեծ ըզբօ-
 սում . . . : Վահան չորս տարեկան
 առոյգ տղայ մ'էր. իւր թշուառ մօր
 հիւանդութենէն յետոյ, այսինքն
 վեի ամիս, ընտանեկան գործերը
 կը կարգադրէր իւր հօրը հետ. սըր-
 տանմիկ բան մ'էր ձմեռուան մէջ
 տեսնել սա անմեղ արարածը՝ որ 4
 տարեկան դեռ չկար, ցնցոտիներ
 հագած, ցրտահար տանջուելով, ա-
 ռաւօտուն կ'ելնէր վանքին բակը
 կ'աւլէր -- խեղճ զաւակ -- , իւր
 պզտի ձեռացը մէջ ահագին աւել մը
 եւ մեծածեւ աչերուն մէջ ալ ար-
 տօսը մը ունենալով: Մեղքոն, Վա-

հանի մեկնելէն քիչ մը յետոյ, բերաւ կամօր հողէ ամանի մը մէջ, որուն դրսի կողմերը սեւցած էին. Շուշան կամաց կամաց հազարով մի քանի դգալ խմեց անկէ, աւելցածն ալ զաւակներուն տուաւ, որոնք դէմ առ դէմ սկսան չոր հացի կրտորներով ուտել կամօր: Մելքոն իւր մեծ որդւոյն օգնութեամբ սենեկին մէջ պէտք եղած գործերը կարգադրեց եւ դարձեալ դուրս ելաւ, սլառու իրելով վահանի որ մօրը մօտ կենայ: Շուշան բոլոր օրը սաստիկ տենդով եւ սոսկալի կերպով կը հազար. երբ կը թքնէր, գրեթէ ամեն անգամ կը տեսնուէր մի քանի կամիլ արիւն եւս. 'երբեմն կը բանդագուշէր, մէկ խօսքով հիւանդին վիճակը կը ծանրանար: վանահայրն

սովորութիւն ըրած էր ամիսը ան-
 գամ մը հիւանդին վրայ Սեւտա-
 րան կարդալ: այս միջոցին սենեկին
 դուռը կը բացուի, Սքեղայն կրմննէ
 իւր սքազան պաշտօնը կանարե-
 լու, կը տեսնէ որ մահամերձ վիճակի
 մէջ կը գտնուի Շուշան, սիրտը կը
 վիրաւորուի ու կը դառնայ սենեա-
 կը առանց բան մը Մելքոնի իմա-
 ցնելու: Երեկոցեան ժամերգութեան
 վանքի զանգակը կը հնչէր, հիւան-
 դուհին առաւել եւս ծանրացաւ.
 արտասանած բառերը ոչ ոք կարող
 էր հասկնալ: Ճակտէն վար պաղ քր-
 տինք մը կը հոսէր, շուրթերը կը շար-
 ժէր աղօթողի մը պէս եւ անհուն
 ցաւակցութիւն մը կը տարածուէր
 իւր ցաւագին դէմքին վրայ: այն
 վայրկեանին Մելքոն որ հոն կը գլտ-

նըւէր, յուզուած վիճակի մէջ էր.
 կ'զգար որ Շուշան պիտի մեռնի.
 ա՛ն, ի՞նչ պիտի լինի իմ վիճակս
 եթէ անողորք բաղդը բած'նէ զմեզ,
 ի՞նչ պիտի լինի գաւակացս վիճակը
 եթէ մեռնի սիրելի Շուշանս. է՛ն,
 « կամք Տեառն օրհնեալ եղիցի »,
 ա՛յս է եղեր մեր սեւ ձակասագիրը,
 կըսէր ինքնիբե՛ն եւ գլուխը միւս
 կողմ կը դարձունէր. մի քանի կա-
 թիլ արտասուք բոսեցան աչերէն,
 նոյն միջոցին որ Շուշան ցուրտ մը-
 րափ մը կառնէր, յանկարծ իւր խն-
 ջած աչերը բացաւ, զգաց Մելքոնի
 աչերէն վազած ջերմ կամ իլները իւր
 խոցեալ սրտին մէջ, եւ սկսաւ դառ-
 նապէս հեծկլտալ. գողտրի՛կ արա-
 րած. ա՛լ ցամքած էր արցունքը ա-
 չերուն մէջ, կուզէր արտասուել բայց

3 p

248

աւաճ որ անկարող էր: Յանկարծ
 գլուխը վեր առաւ, կոկորդին մէջէն
 հռնչիւն մ'ելաւ, սպիտակ ակա-
 ները կրճեցին, տարածեց թեւերը
 վշտագին, գլուխը բարձին վրայ ին-
 կաւ, բերանը բաց եւ աչքերը մա-
 րած . . . աւաճ, Շուշան մեռած էր:

Մելքոն առանց ինքզինքը կոր-
 սունցնելու, մեռեալին երեսը ծած-
 կեց եւ գնաց վանահօր իմաց տա-
 լու: Հետեւեալ օրը առաւօտեան
 ժամերգութենէ մէկ ժամ յետոյ,
 մեռեալը դագաղի մէջ դրուած, այլ-
 եւայլ ծաղիկներով զարդարեալ, կը
 փոխադրէին գերեզմանատուն, ե-
 տեւէն կերթային երկու որբեր, վա-
 հան եւ Գէորգ, ողբալով. խեղճ եւ
 անշուք մեռեալը փոսի մը մէջ նե-
 տեցին. արարողութիւնը վերջացաւ

